

na w książce jako jedyny znany kompletny przekaz motetu *Ecce quam bonum*.

Powyższe uwagi nie umniejszają jednak wartości omawianej książki. Jest ona cenną, oryginalną prezentacją wyników śledztwa w sprawie jednej z wielu ciekawych, choć pomniejszych postaci składających się na coraz pełniejszy obraz historii muzyki czasów wczesnonowożytnych. Z pewnością

stanowi ona doskonały punkt wyjścia do badań nad recepcją twórczości Zangiusa. Pokazuje również jak wiele możliwości daje włączanie do badań historycznych metodologii innych nauk.

Sonia Rzepka
Uniwersytet Warszawski

ANDREA MARIANI, INVENTORIA RERUM MUSICALIUM DOMUM SOCIETATIS IESU IN POLONIA ET LITUANIA TEMPORE SUPPRESSIONIS

Warszawa 2020 Instytut Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa (= Fontes Musicae in Polonia, A/IV), ss. 181.

ISBN 978-83-66546-16-5, online https://www.academia.edu/44068687/Inventoria_rerum_musicalium_domum_Societatis_Iesu_in_Polonia_et_Lituania_tempore_suppressionis

W ostatnich latach w serii wydawniczej *Fontes Musicae in Polonia*, powstałej z inicjatywy Tomasza Jeża i współtworzonej przez wielu muzykologów z różnych ośrodków polskich i europejskich, ukazują się przede wszystkim publikacje związane z muzycznym dziedzictwem jezuitów z terenów dawnej Rzeczypospolitej¹. Seria ta obejmuje nie tylko edycje źródłowo-krytyczne (seria C), lecz także książki (seria B) oraz katalogi i materiały pomocnicze do badań muzykologicznych (seria A). Na podkreślenie zasługuje fakt, że wszystkie publikacje ukazują się zarówno w tradycyjnej wersji papierowej, jak i w wersji elektronicznej w wolnym dostępie.

W ramach serii A, redagowanej przez Tomasza Jeża i Katarzynę Spurgasz, w l. 2017–20 opublikowano cztery tomy: katalog wrocławskiej kolekcji Daniela

Sartoriusa (1612–71) przygotowany przez Tomasza Jeża², katalog zawartości tabulatury organowej z biblioteki ewangelickiego kościoła Kripplein Christi we Wschowie w opracowaniu Sonii Rzepki³, katalog muzykaliów kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Kłodzku sporządzony przez Martę Pielech i Iwonę Januszkiewicz-Rębowską⁴, a także recenzowaną tutaj publikację zawierającą wypisy z inwentarzy jezuitów z 1773 i 1774 r., której autorem jest Andrea Mariani.

Andrea Mariani jest historykiem związanym z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół dziejów Za-

1 W serii publikowane są rezultaty projektu badawczego NPRH pt. „Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1565–1773)”.

2 Tomasz Jeż, *Danielis Sartorii Musicalia Wratislaviensia*, Warszawa 2017 (= Fontes Musicae in Polonia, A/I).

3 Sonia Rzepka, *Tabulatura Organi ex Bibliotheca Fraustadiensi ad Praesepe Christi*, Warszawa 2018 (= Fontes Musicae in Polonia, A/II).

4 Marta Pielech, Iwona Januszkiewicz-Rębowska, *Musicalia Collegii Glacensis Societatis Jesu*, Warszawa 2019 (= Fontes Musicae in Polonia, A/III).

konu Jezuitów, w ostatnim czasie naukowiec skupia się zwłaszcza na badaniu pokasacyjnych inwentarzy jezuickich. W 2020 r. ukazały się aż trzy książkowe monografie jego autorstwa: *Inwentarze kolegium jezuitów w Nieświeżu oraz jego majątków ziemskich z przełomu roku 1773 i 1774*, *Inwentarze kolegium jezuitów w Nowogrodku oraz jego majątków ziemskich z przełomu roku 1773 i 1774*⁵, a także obecnie recenzowana.

Chociaż badania nad kulturą muzyczną klasztorów dawnej Rzeczypospolitej mają już długą historię sięgającą I poł. XX w., wciąż odczuwalny jest niedobór prac dokumentacyjnych. Prace naukowe, które dotyczą życia muzycznego klasztorów, przygotowano zazwyczaj na podstawie zachowanych (często nielicznie) źródeł muzycznych (rękopisów, rzadziej druków muzycznych), a także dokumentacji archiwalnej obejmującej kroniki, korespondencję, księgi protokołów, katalogi osobowe, księgi rachunkowe (przychodów i wydatków), inwentarze itd.

To właśnie inwentarze są bardzo cennym źródłem historycznym, które od wielu dekad służy badaczom zainteresowanym kulturą muzyczną poszczególnych ośrodków kultu religijnego (i nie tylko), a także instrumentami. Inwentarze stają się jeszcze cenniejszym dokumentem epoki, gdy w badanym ośrodku nie zachowały się żadne muzykalia. Dzięki nim bowiem można dokonać rekonstrukcji organizacji życia muzycznego: ustalić wielkość kapeli, jej obsadę i zgromadzony repertuar, a także zdobyć informacje na temat wykorzystywanego niegdyś instrumentarium.

Inwentarze stały się również jednym ze źródeł do badań nad kulturą muzyczną różnych instytucji jezuickich na terenach dawnej Rzeczypospolitej, lecz ze względu na znaczne rozproszenie źródeł dotychczasowi badacze wykorzystali je tylko w niewielkim stopniu. W literaturze przedmiotu podawano dotąd informacje o zawartości tylko kil-

ku jezuickich inwentarzy instrumentów i/lub muzykaliów: z Baru (z 1773 r.⁶), Krakowa (z l. 1686, 1713, 1738, 1740, 1757, 1764⁷), Krosna (z l. 1739 i 1759⁸), Pińska (z 1773 r.⁹), Połocka (z 1819 r.¹⁰), Słucka (z 1773 r.¹¹) i Wilna (z 1773 r.¹²). Recenzowana edycja cennych, a nie w pełni wykorzystanych dotąd źródeł, jakimi są inwentarze jezuickie, przygotowana przez Andrzeja Marianiego, uzupełnia lukę w dotychczasowej historiografii muzykologicznej, a w przyszłości pozwoli na podjęcie dalszych szczegółowych badań nad kulturą muzyczną jezuitów w dawnej Polsce. Zdaniem autora edycji, inwentarze nie posłużyły dotąd muzykologom, ponieważ badacze nie spodziewali się odnalezienia w nich przydatnych do badań informacji. Tymczasem „[...] ujawniają one te aspekty kultury materialnej i życia codziennego jezuitów, które rzadko są omawiane w najczęściej wykorzystywanych przez badaczy źródłach, przechowywanych w Archivum Romanum Societatis Iesu [...]” i „[...] stanowią źródła zastępcze wobec rozproszenia – na skutek kasaty zakonu – dokumentów i artefaktów znajdujących się niegdyś w placówkach jezuickich” (s. 8).

5 Obie pozycje opublikowane przez Wydawnictwo Naukowe UAM (Poznań 2020).

6 Jerzy Kochanowicz, *Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych (materiały)*, Kraków 2002 (= Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich 10), s. 9.

7 Adolf Chybiński, „Z dziejów muzyki krakowskiej. I. Organizacja kapeli jezuickiej w pierwszej połowie XVIII w. II. Inwentarze instrumentów i muzykaliów z XVII i XVIII w.”, *Kwartalnik Muzyczny* 2 (1913/14) nr 1, s. 26–62; tegoż, „Inwentarze muzykaliów i instrumentów muzycznych kapel jezuickich w Krakowie w XVIII w.”, *Mysł Muzyczna* 1 (1928) nr 7, s. 46–48; J. Kochanowicz, *Słownik geograficzny*, s. 89–113.

8 J. Kochanowicz, *Słownik geograficzny*, s. 123–130.

9 Ibid., s. 175–176.

10 Ibid., s. 183–184.

11 Irena Bienkowska, „Musical Life in Slutsk during the Years 1733–1760 in the Light of Archive Materials”, *Interdisciplinary Studies in Musicology* 11 (2012), s. 240–241.

12 J. Kochanowicz, *Słownik geograficzny*, s. 242–243.

Celem, jaki postawił sobie Andrea Mariani, było „[...] zgromadzenie informacji dotyczących kultury muzycznej pielęgnowanej w środowiskach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów, które to dane pojawiają się w niemal wszystkich znanych inwentarzach, oraz udostępnienie ich szerszemu gronu badaczy” (s. 11). Cel ten został osiągnięty – w wyniku rozległej kwerendy archiwalno-bibliotecznej, przeprowadzonej w Polsce (Kraków, Warszawa, Płock, Poznań), we Włoszech (Rzym), na Litwie (Wilno), na Białorusi (Grodno, Mińsk), na Ukrainie (Kijów) i w Rosji (Moskwa), Andrea Mariani zgromadził i udostępnił bardzo cenny materiał źródłowy, obejmujący wypisy z czterdziestu trzech inwentarzy pokasacyjnych, przechowywanych głównie w bibliotekach i archiwach państwowych (tzn. w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz w zagranicznych instytucjach, takich jak Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka w Wilnie, Lietuvos valstybės istorijos archyvas w Wilnie, Vilniaus Universiteto biblioteka w Wilnie, Natsyyanal’ny histarychny arkhiv Byelarusi u h. Hrodna, Natsyyanal’ny histarychny arkhiv Byelarusi u h. Minska, Natsional’na biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernads’ko-ho w Kijowie, Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov w Moskwie), ale także kościelnych (w rzymskich Archivio Segreto Vaticano i Archivum Romanum Societatis Iesu, w krakowskim Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego oraz w Archiwum Diecezjalnym w Płocku). Jak zaznaczył autor, jego publikacja nie zawiera wszystkich zachowanych inwentarzy pokasacyjnych, gdyż skupił się on na źródłach zgromadzonych w archiwach państwowych. Niewykluczone, że rozszerzenie zakresu poszukiwań na instytucje kościelne

mogłoby zaowocować odnalezieniem kolejnych cennych źródeł.

Publikacja składa się z trzech głównych części i obejmuje: 1) wstęp, zawierający zwięzłą charakterystykę źródeł, zakres edycji oraz zasady opracowania (s. 7–22), a także słownik terminów (s. 23–24), 2) część zasadniczą, zawierającą wypisy źródłowe z inwentarzy (s. 26–142), oraz 3) bibliografię i indeksy. Bibliografia zawiera wykaz źródeł rękopiśmiennych (s. 147–154), starych druków i edycji źródłowych (s. 154–156), a także literaturę przedmiotu (s. 157–164). Korzystanie z publikacji ułatwiają trzy indeksy: osób (s. 165–169), nazw miejscowych (s. 170–172) oraz rzeczowy (s. 173–176). W książce zamieszczono również streszczenie w języku angielskim (s. 143–145).

We wstępie Andrea Mariani wyjaśnił przyczyny publikacji i sposób wyboru materiału (nieznane i niewykorzystane źródła historyczne o zawartości dotyczącej kultury muzycznej). Wskazał ponadto zestaw informacji możliwych do odnalezienia w źródłach i zaliczył do niego: lokalizację chóru kościelnego, opisy zabudowań i wyposażenia burs muzycznych, spisy nut i instrumentów znajdujących się w poszczególnych ośrodkach, podstawy finansowe, obsadę zespołu, a także księgi o tematyce muzycznej, które były przechowywane w bibliotece kolegium. Następnie zwięźle omówił genezę powstania inwentarzy pokasacyjnych, sporządzanych na potrzeby Komisji Edukacji Narodowej i zwrócił uwagę na ograniczenia wynikające ze sposobu ich tworzenia: notatki mają charakter ogólny i są to zasadniczo lakoniczne wpisy, dokonywane przez lustratorów, którzy nie mieli żadnych kompetencji w zakresie muzyki. Wobec tego bardzo często nie jest możliwa identyfikacja kompozycji znajdujących się na liście muzykaliów czy opisywanego w inwentarzu instrumentu. Jest to problem, z którym muszą mierzyć się badacze wszystkich ośrodków kultury muzycznej funkcjonujących w dawnej Rzeczypospolitej, na co uwagę zwracali już wydawcy innych in-

wentarzy muzycznych z epoki staropolskiej, m.in. Zygmunt M. Szweykowski¹³, Mirosław Perz¹⁴, Tadeusz Maciejewski¹⁵, Wiktor Łyjak¹⁶, Tomasz Czepiel¹⁷, Aleksandra Patalas¹⁸ czy Alicja Dacewicz¹⁹.

Wypisy z inwentarzy jezuickich zaprezentowano w układzie alfabetycznym według nazw miejscowości podanych w języku polskim. Każdy tekst źródłowy poprzedzony został polską i oryginalną nazwą miejscowości, po której wskazano rodzaj instytucji (kollegium, rezydencja, bursa, stacja misyjna itd.). W dalszej kolejności dokonano krótkiego opisu rękopisu (tytuł, sygnatura, rodzaj rękopisu, datacja, lustrator) oraz zarysu historii miejsca.

W publikacji tekstów źródłowych przyjęto jasne zasady edytorskie, które zostały

klarownie wyjaśnione we wstępie (s. 17–22). Zaprezentowane w edycji teksty źródłowe przygotowano według zasad podanych w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI wieku do połowy XIX wieku* Kazimierza Lepszego²⁰: milcząco poprawiono oczywiste błędy, ujednolicono pisownię wielkich i małych liter, rozwinięto skróty, a także uwspółcześniono interpunkcję i ortografię. Wszystkie uzupełnienia słów lub liter w stosunku do tekstu źródłowego zanotowano w nawiasach kwadratowych, zaś braki w tekście (puste miejsca pozostawione przez pisarza) oznaczono znakiem {...}.

Uwagi redaktorskie, komentarze dotyczące identyfikacji osób i dzieł, a także objaśnienia trudniejszych terminów umieszczono w przypisach dolnych, dzięki czemu z publikacji korzysta się wygodnie. Zbędne wydaje się natomiast powtarzanie w przypisach wyjaśnień terminów, które umieszczono w „Słowniku terminów” (np. „munsztuk” na s. 23 i 27, „słup” na s. 24 i 117, „pozytyw” na s. 24 i 27, „kromlik” na s. 23 i 53). Wydaje się, że można było w ogóle zrezygnować z umieszczania w książce „Słownika”, zawierającego jedynie 39 terminów i ewentualne wyjaśnienia umieścić wyłącznie w przypisach, zwłaszcza że komentarze niejednokrotnie dotyczą powszechnie znanych pojęć i nazw instrumentów, takich jak „basetła”, „kwartwiola”, „pozytyw”, „kalkancista”, „kromlik” czy „słup” (s. 23–24).

Poziom szczegółowości inwentarzy jest różny. W jednych odnajdujemy dane bardzo precyzyjne, obejmujące wykazy i opisy instrumentów, muzykalia (czasami ze wskazaniem nazwiska kompozytora), w innych – zaledwie informacje o zepsutych organach. Wszystkie te wzmianki zostały skrzętnie przez autora odnotowane, dzięki czemu możliwe będzie w przyszłości stawianie hipotez dotyczących kultury muzycznej poszczególnych ośrodków. Można zastanawiać się natomiast nad celowością umieszczenia w publikacji

13 Zygmunt M. Szweykowski, „Nowe inwentarze – nowy obraz historii”, *Ruch Muzyczny* 7 (1963) nr 3, s. 5–6.

14 Mirosław Perz, „Inwentarz przemyski (1677)”, *Muzyka* 19 (1974) nr 4, s. 44–69.

15 Tadeusz Maciejewski, „Inwentarz muzykaliów kapeli karmelickiej w Krakowie na Piasku z lat 1665–1684”, *Muzyka* 21 (1976) nr 2, s. 77–99; tegoż, „Kilka uwag o muzyce i muzykach z klasztoru oo. Karmelitów Trzewickowych w Trembowli”, w: *Musica Galiciana. Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-książęcej do roku 1945)*, red. Leszek Mazepa, t. 3, Rzeszów 1999, s. 127–137.

16 Wiktor Łyjak, „Nieznany inwentarz warszawskiego konwentu augustianów”, *Muzyka* 33 (1988) nr 2, s. 103–105.

17 Tomasz Czepiel, „Zacheus Kesner and the Music Book Trade at the Beginning of the Seventeenth Century: an Inventory of 1602”, *Musica Iagellonica* 2 (1997) nr 2, s. 23–69.

18 Aleksandra Patalas, „Polonica w inwentarzach słowackich z lat 1581–1718”, *Muzyka* 47 (2002) nr 2, s. 97–107; tejeż, „The Inventory of the Krakow Bookseller Franz Jakob Mertzénich: A Testimony of the Presence of Italian Music in Poland ca. 1600”, w: *Denn Musik ist der grüße Segen... Festschrift Helen Geyer zum 65. Geburtstag*, red. Michael Pauser, Elisabeth Bock, Sinzig 2018, s. 139–145.

19 Alicja Dacewicz, „Franciszkańskie inwentarze muzyczne z II połowy XVII wieku”, *W Nurcie Franciszkańskim* 19 (2012), s. 139–170.

20 Wrocław 1953.

tych wypisów, w których nie ma wzmianek odnoszących się w jakikolwiek sposób do szeroko pojętych kwestii muzycznych. Pojawiają się bowiem w wydawnictwie takie fragmenty, które prawdopodobnie nie przyniosą dużego pożytku muzykologom. Na przykład informacja, że w kościele znajdowała się empora (chór muzyczny) nie dowodzi, że w tym miejscu istniało jakiegokolwiek życie muzyczne. Tymczasem Andrea Mariani zdecydował się na opublikowanie wszystkich wzmianek, także dotyczących wyłącznie elementu architektonicznego, w których instrumentu nie było (zob. m.in. s. 33, 42, 94, 108, 128–129 i inne), twierdząc, że „[...] nawet lakoniczne wzmianki o chórze są godne opublikowania, ponieważ pośrednio świadczą o obecności organów lub zainstalowanego na stałe pozytywu bądź ich braku”. Jeśli w kościele instrumentu nie było, prawdopodobnie nie ma potrzeby odnotowywać tego faktu w publikacji zatytułowanej *Inventoria rerum musicalium...*

Szczególnie cenne są natomiast edycje nieznanych wcześniej inwentarzy instrumentów, muzykaliów, a także spisy muzyków z Grodna, Kamieńca Podolskiego, Krakowa, Mińska, Nowogródka, Pińska, Sandomierza i Wilna z lat siedemdziesiątych XVIII w., z których dowiadujemy się między innymi, że w 1773 r. w zasobach zespołu grodzieńskiego znajdowały się utwory takich twórców, jak Valentin Rathgeber (1682–1750), Gaetano Carpani (1692–1785), Piotr Schulz (1696–1763), Lambert Kraus (1728–90), Szymon Ferdynand Lechleitner czy Jan Piotr Habermann (zm. po 1762) i inni. Z kolei w 1774 r. w zbiorach jezuitów w Nowogródku znajdowały się kompozycje Marianusa Königspergera (1708–69), Gregora Röslera (1715–74), Franza Josepha Leontiego Meyera von Schauensee (1720–89), Lamberta Krausa (1728–90) czy Urbana Müllera (1728–99), a w bibliotece kolegium w Sandomierzu znajdowały się cenne druki muzyczne zawierające *drammi per musica* takich twórców jak Johann Adolf Hasse, Antonio Caldara,

Baldassarre Galuppi, Leonardo Vinci, Niccolò Jommelli i inni (s. 99–101). Informacje te znacznie poszerzają naszą wiedzę na temat recepcji repertuaru zachodnio- i środkowoeuropejskiego w dawnej Rzeczpospolitej.

Warto w tym miejscu podkreślić skrupulatność autora, który szczegółowo przeanalizował całe inwentarze, gdyż wyłącznie lektura pełnego tekstu źródła daje gwarancję odnalezienia wszystkich informacji dotyczących muzyki. Taka postawa przyniosła dobry efekt – Andrea Mariani odnalazł tytuły kilku druków muzycznych pośród druków przypisanych w bibliotece np. do sekcji matematycznej (w inwentarzu wileńskim druk Frescobaldiego *Frescobaldi opus cum notis musicis* czy *Musurgia universalis* Athanasiusa Kirchera, zob. s. 123) czy do sekcji „Linguistae” (jak w bibliotece kolegium sandomierskiego, gdzie znalazły się libretta oper, zob. s. 99–101).

Książkę wzbogaca starannie dobrany materiał ilustracyjny, na który składają się fotografie niektórych rękopisów oraz fotografie z początku XX w. i współczesne przedstawiające opisywane w tekście kościoły jezuickie – łącznie dwadzieścia ilustracji.

Edycja wypisów z pokasacyjnych inwentarzy jezuickich, zawierających informacje na temat kultury muzycznej opracowana przez Andrzeja Marianiego, to bardzo cenna i dobrze przygotowana publikacja, która z pewnością zainteresuje nie tylko muzykologów, lecz także historyków zakonu jezuitów. Przyczyni się być może do wzrostu zainteresowania kulturą muzyczną tego zgromadzenia, a także umożliwi przeprowadzenie studiów porównawczych między poszczególnymi ośrodkami kultury muzycznej (np. w obrębie miejscowości czy między zakonami). Książka stanowi również kolejny przyczynek źródłowy do badań nad drogami transferu repertuaru muzycznego w dawnej Rzeczpospolitej.

Marek Bebak
Uniwersytet Jagielloński